

DR. MICHAEL C. REICHERT

KAIP
UŽAUGINTI
SŪNŲ

Ryšio svarba auginant berniukus

Iš anglų kalbos vertė
Audronė Jonikienė ir
Karina Juodelytė-Moliboga

Sofoklis

Vilnius, 2020

TURINYS

1 SKYRIUS.	Suvaržyta vaikystė	7
2 SKYRIUS.	Berniukų išlaisvinimas	39
3 SKYRIUS.	Berniukai ir jų širdys	61
4 SKYRIUS.	Berniukų mokslai ir mokymas	96
5 SKYRIUS.	Paauglystė ir berniukų klubai	129
6 SKYRIUS.	Meilė, seksas ir susižavėjimas	159
7 SKYRIUS.	Berniukai ir jų kūnai – sportas ir sveikata	188
8 SKYRIUS.	Žiaurumas, patyčios ir pažeidžiamumas	215
9 SKYRIUS.	Berniukų žaislai skaitmeniniame amžiuje	239
10 SKYRIUS.	Dvidešimt pirmasis amžius – ir kas toliau	261
	Padėka	297
	Pastabos	299

1 SKYRIUS

SUVARŽYTA VAIKYSTĖ

KAI MANO PIRMASIS SŪNUS buvo vos kelerių metų, pradėjau dirbti netoli Filadelfijos įsikūrusioje istorinėje Haverfordo berniukų mokykloje. Ilgą laiką šiai įstaigai buvo svarbiausia tinkama berniukų priežiūra ir išsilavinimas, tačiau praėjus beveik šimtmečiui nuo įkūrimo imta abejoti tokia mokyklos misija. Rinkos tyrimai atskleidė, kad daugelis šeimų nepatinkliai žiūri į berniukų mokymą atskirai nuo mergaičių. Susirūpinta dėl tokiose ugdymo įstaigose neva pažeidžiamų lyčių lygybės principų, todėl vis dažniau berniukus ir mergaites imta mokyti kartu.

Kai dar nė nesvarsčiau apie oficialų darbą mokykloje, administracija manęs paprašė pasikalbėti su tėvais apie berniukams pavojų keliančią priklausomybę nuo cheminių preparatų ir kitą rizikingą elgesį – mat tai buvo mano specializacijos sritys. Vėliau su mokyklos vadovais šnekėjau apie daug aplinkinių dėmesio sulaukusį mokinį, kuris kiek pajėgdamas stengėsi liautis vartojęs narkotikus. Vaikinas kurį laiką buvo gydytas ir stacionariai. Mokyklos baigimo dieną jis viešai apkabino direktorių, išreikšdamas dėkingumą už pagalbą, išsaugojusią jam gyvybę.

Iki tol jau buvau padėjęs ne vienam berniukui ir jo šeimai, susidūrusiems su panašiais sunkumais, apie kuriuos žinojau

iš savo patirties – itin skausmingų įvykių, nutikusių prieš kelerius metus. Man einant dvidešimt ketvirtuosius vėlyvą pavasarį automobilio avarijoje žuvo jaunesnysis brolis. Nors paauglystėje jis turėjo bėdų dėl gėrimo, narkotikų, atotrūkio nuo mokyklos ir šeimos, reikalai buvo pradėję taisytis. Daug ženklų rodė, kad sulaukęs aštuoniolikos jis po truputį ateina į protą. Tą vakarą brolis leido laiką su draugu – gėrė, gal net vartojo narkotikų, o tada, nepaisydamas rizikos, sėdosi į keleivio vietą bičiulio automobilyje. Greitai lėkdamas nuo kalno draugas nesuvaldė mašinos ir jie trenkėsi į didelį seną medį, augantį kaimyno kieme, priešais namą. Visada prisiminsiu durų skambutį antrą valandą nakties, policininką, klausiantį, ar čia gyvena mano brolis, ir sukrečiantį pareigūno nupaskotą vaizdą: brolis ir jo draugas liepsnojančiose nuolaužose aplink nepajudinamą medį.

Kiek anksčiau tais pačiais metais baigęs koledžą buvau gavęs pirmąjį darbą – tapau specializuoto teismo, nagrinėjančio šeimos bylas, patarėju ir buvau paskirtas į Paauglių elgesio rizikos vertinimo prieš skelbiant bausmę skyrių. Pro sukamąsias teismo duris plūdo jaunuoliai, nutverti darantys įvairiausius nusikaltimus, tokius kaip vagystė, muštinės, mokyklos nelankymas, pabėgimas iš namų, plėšikavimas, automobilio nuvarymas ir netgi žmogžudystė. Mano pareiga buvo apsvaryti jų gyvenimo sąlygas, patirtus sunkumus, silpnynes ir, atsižvelgiant į galimus padarinius, pateikti teisėjui atitinkamas rekomendacijas. Atidžiai skaitydavau dažnai širdį veriančias policijos ir mokyklų ataskaitas, susitikdavau su jaunuoliais bei jų globėjais ir mėgindavau įsivaizduoti, kaip šie jauni žmonės galėtų išvengti bėdų ateityje.

Tomis dienomis po nelaimingo atsitikimo, kai Intensyvioios terapijos skyriuje slaugomo mano brolio gyvybė kabojo ant plauko, o šeima budėjo prie jo lovos, stengiausi suvokti,

kas vyksta. Mano brolio ir klientų istorijas siejo bendra gija, nutylėta tragedija – jų vyriškumas. Jaunuolių elgesys, svyravęs tarp noro save nugalėti ir savinaikos, visuomet slėpdavo sutrikimą, tam tikrą sąstingį ir neišmanymą, atotrūkį ir dvasinę atskirtį. Deja, praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio viduryje menkai teismanyta apie tai, ką aktyvus Kanados visuomenės veikėjas mokslininkas Michaelas Kaufmanas, kalbėdamas apie vyriškumo raidą, vėliau apibūdino kaip „jėgos ir bejėgiškumo, privilegijos ir kančios kombinaciją“.¹ Tuo metu dar mažiau žinota apie tai, jog ir berniukams iš prigimties būdingas esminis santykių poreikis, kad žmogus vystosi tik palaikydamas santykius su tais, kurie juo rūpinasi.

Tačiau, paskatinti moterų judėjimo sėkmės, vyrai taip pat sukruto. Ką tik prasidėjęs ir todėl netolygiai besiplėtojantis vyrų judėjimas rėmėsi prielaida, kad vyriškosios lyties atstovai gyvenime patiria didžiulių nuostolių. Globėjai – tėvai, mokytojai, bendruomenė – perduoda berniukams tradicines vyriškas vertybes, ir tai, pasak Harvardo medicinos mokyklos psichologo Williamo Pollacko, yra „traumuojantis berniuką palaikančios aplinkos naikinimas“.² Pernelyg daug berniukų anksti netenka artimų ryšių ir galimybių reikšti emocijas. Nutraukus paramą teikusius santykius, berniukai tampa neatsparūs laikmečio pagundoms ir praranda gebėjimą suvokti, kas jie yra.

Kaip tik todėl dirbdamas šeimos bylas nagrinėjančiame teisme susidurdavau su tomis pačiomis problemomis, kurios kamavo ir mano brolių bei kitus jaunuolius, kuriuos jau anksčiau buvau nukreipęs į reabilitacijos įstaigas. Visi jie buvo paveikti darviniškojo vyriškumo kodo, žlugdančio žmogaus raidą, dorą ir gerovę.

Jaučiau poreikį ko nors imtis. Po pokalbio su tėvais, pašamoneje išgyvendamas brolio netektį, mokyklai pasiūlius dirbti

psichologu konsultantu, sutikau vildamasis, kad tai suteiks galimybę susitelkti ir į naują vaidmenį – būti savo sūnaus tėvu. Devintojo dešimtmečio pabaigoje, dešimtajame dešimtmetyje ir pirmaisiais mūsų amžiaus metais mano sūnus augo, pamažu tapdamas vyru, o aš vis geriau ėmiau suvokti, ką reiškia būti jo tėvu. Mokykla taip pat keitėsi. Laikantis kruopštaus strateginio planavimo proceso, dar griežčiau imta spręsti berniukų klausimą – buvo parengta programa „On Behalf of Boys“ („Dėl berniukų“). 1995 metais pradėjome ją įgyvendinti kartu su Nacionaline patariamąja taryba – vykdėme naujas edukacines programas tėvams, didelės apimties tiriamuosius projektus.

Atvirai kalbant, jaudinausi dėl sūnaus ir to, kas galbūt jo laukia gyvenime. Tuo metu daugėjo signalų, perspėjančių apie pavojus, tykančius berniukų: mokykloje jų rezultatai prastesni nei mergaičių, toliau brėsdami jaunuoliai neįstengia judėti į priekį, nes „kariauja“ ir yra „apimti krizės“.³ Mano įsipareigojimais dar labiau padidėjo gimus antrajam sūnui. Tuo metu jau tapo aišku, kad mudu su vaikų motina negalėsime apsaugoti jų nuo paaugliams patrauklių, tačiau žalingų įtakų, paveikiančių daugybę berniukų. Nusprendžiau, kad geriausia, ką galime padaryti, tai aiškiai perteikti sūnams savo požiūrį į vertybes, nekaltumą ir berniukų galimybes.

Tai, kad berniukams nuolat gresia nelaimingi atsitikimai, yra nepatogi tiesa. Daugybei jaunuolių iš įvairių visuomenės sluoksnių nepavyksta pasiekti vyrystės, ypač jei vyriškumą apsunkina dėl rasizmo ar skurdo kylanti įtampa. 2009 metais straipsnyje „The State of American Boyhood“ („Amerikiečių berniukų būklė“) psichologė Judith Kleinfeld iš Aliaskos universiteto išreiškė didžiulį susirūpinimą dėl dalies jaunimo – grupės, kurioje vaikinių dvigubai daugiau nei merginų ir kurią dažniausiai sudaro ne baltaodžiai, – atskirties. Remiantis konkrečiais abiejų lyčių pasiekimų duomenimis, šie atskirties

grupei priklausantys vaikinai užima žemiausią vietą mokslo, darbo ir pilietinės veiklos srityse. O sulaukę brandos jie patenka į suaugusių vyrų atskirties grupę.

Ypač rūpestingai berniukai turi būti rengiami gyventi naujajame žiniomis grįstos globalios ekonomikos ir didėjančios lyčių lygybės pasaulyje. Istoriskai nusistovėjęs vyriškumo modelis, nesikeitęs ištisas kartas, yra beviltskai pasenęs. Nacionalinio viešosios politikos ir aukštojo mokslo centro, pelno nesiekiančios tyrimų organizacijos, demografas Tomas Mortensonas teigia: „Vyrams nėra lengva prisitaikyti prie šio naujojo pasaulio. Vis daugiau jų apskritai neprisitaiko ir dėl to vyrų gyvenimai sugriūva“.⁴

Ką galime padaryti, kad sušvelnintume berniukų netektis? Kaip galime apsaugoti juos nuo vaikystėje ir paauglystėje tykančių pavojų? Kaip galime užtikrinti, kad mūsų sūnūs būtų gerai pasiruošę tapti vyrais ir sklandžiai įžengtų į vyrystę? Po brolių ištikusios nelaimės per savo kaip psichologo karjerą kalbėjau, atlikau tyrimus ir dirbau su tūkstančiais berniukų ir jaunuolių iš viso pasaulio. Jie dalijosi savo viltimis ir skausmais, sėkme ir pralaimėjimais. Šios istorijos atskleidė, kokių *jausmų* berniukams sukelia gyvenimas – kaip ribotos galimybės dažnai kertasi su jų prigimtimi; kokie jie gali jaustis vieniši ir apleisti, nesuprasti ir klaidingai vertinami.

Šie įtikinami pasakojimai galiausiai paskatino mane sutikti su britų sociologe Caroline New, teigiančia, kad vis dėlto galima įžvelgti „sistemingą netinkamą elgesį“ su berniukais vaikystėje bei paauglystėje, ir šiuos trūkumus turi ištaisyti ne vaikai, o mes, kurie esame atsakingi už jų priežiūrą ir raidos kryptį šiuo gyvenimo tarpsniu.⁵ Ir berniukai, kurie labai trokšta, kad matytume juos tokius, kokie jie yra, ir kurių širdys garsiai plaka po privalomomis nešioti kaukėmis, mums noriai padės. Bet tam, kad galėtume ištaisyti vaikystėje ir paauglystėje

padarytas klaidas, pirmiausia turime pripažinti problemas ir suprasti jų priežastis.

Tai yra sunkiau, nei gali atrodyti. Tikėjaisi, kad programa „Dėl berniukų“ bus sutikta su džiaugsmu ir paskatins atidžiau patyrinti berniukų poreikius. Tačiau nuo pat pradžių kilo keblumų.

Tie mokyklos bendruomenės nariai, kuriems buvo priimtina laikytis nusistovėjusių tradicijų, su panieka atmetė bet kokias užuominas apie lyčių klausimą, susijusį su berniukais, o feminizmo šalininkai bėgštavo, kad ketinama berniukus nusiųsti į mišką ir garsiai trimituoti apie jų vyriškumą. Vietinio laikraščio straipsnio autorius, pajutęs nesutarimus, pasišaipė iš šios iniciatyvos ir pakurstė slaptas baimes: „Berniukai neturėtų būti drąsūs. Jie neturėtų siekti kurti. Manau, berniukai turėtų būti panašesni į ... mergaites.“

Iš tiesų, išankstinės nuostatos ir stereotipai berniukų gyvenime pasireiškia labai anksti. Tai iškreipia net mūsų, suaugusiųjų, turinčių geriausių ketinimų, požiūrį. Ketverių ir penkerių metų berniukų raidą intensyviai tyrinėjusi Stanfordo universiteto psichologė Judy Chu stebėjo, kaip tėvai ir mokytojai varžo berniukus, apibrėždami, „kokie jie gali būti“. Ji matė, kaip tvirtėja kai kurių berniukų tapatybės, atmetamos pasirinkimo galimybės, atsiranda pernelyg didelis polinkis „ieškoti kompromisų“ su kultūros normomis ir jiems daromu spaudimu. Per tuos dvejus metus, kuriuos mokslininkė praleido pasinėrusi į jų klasese vykstantį gyvenimą, atviri ir nuoširdūs berniukai tapo atsargesni ir ne tokie spontaniški. Ji rašo: „Tai, kas dažnai suprantama ir apibrėžiama kaip įgimti berniukų bruožai, iš tikrųjų yra ne jų prigimties apraiškos, o prisitaikymas prie kultūros, reikalaujančios, kad berniukai būtų emociškai šalti, agresyvūs ir linkę rungtyniauti, jei nori būti laikomi *tikrais berniukais*.“⁶⁶

Iš savo patirties galiu pasakyti: mus visur ir visada nesąmoningai veikia vyriškumo stereotipai, jie daro įtaką mūsų požiūriui į berniukus kone nuo pat jų užsimezgmimo iščiose. Štai prieš keletą metų viena mano draugė, biologijos mokytoja, laukdamasi dvynukų pasakė: „Žinau, kuris iš jų yra berniukas.“ Nustebęs paklausiau, iš kur. Ji paaiškino: „Tai tas, kuris mane spardo.“ Niujorko universiteto raidos psichologė Niobe Way, remdamasi savo tyrimais, padarė išvadą, kad plačiai paplitusios nuostatos apie berniukus menkai tepagrįstos faktais ir dar mažiau – tikraisiais berniukų poreikiais. Įprasta manyti, kad berniukams labiau patinka nepriklausomybė ir jiems nereikia artimų ryšių, tačiau studijoje minimi asmenys sakė, esą be draugų jie mirtų arba išprotėtų. Mokslininkė perspėja, kad kultūrinės klišės dažnai yra ydingų šeimos ir edukacinių praktikų bei tokių senų, gerai žinomų bėdų, kaip nepatenkinamas mokymasis, atskirtis, priklausomybės ir netinkamas elgesys, priežastis.⁷

Netrukus po to, kai pirmąkart tapau tėvu, iškilo aikštėn kultūrinės nuostatos, apie kurias vargiai numaniau, ir kartais jos sukeldavo keblumą. Mūsų šeima gyveno viename iš blokuotųjų namų rajonų, kuriais garsėja Filadelfija. Tolėliau toje pačioje gatvėje buvo nedidelė žaidimų aikštelė, kur gaujos vienuolikmečių ir dvylikmečių susirinkdavo žaisti stikbolo, į beisbolą panašaus žaidimo, ir krepšinio. Mano sūnus mėgo sportuoti ir žaisti, bet buvo nepasiruošęs tam, kas nutiko jo žaidimų draugams tapus beveik paaugliais. Keli berniukai augdami pasidarė pikti, ėmė bjauriai elgtis ir, regis, pamiršo ankstesnius draugus, nepaisydami kartu praleistų metų, kai juokdavosi ir žaisdavo mašinėlėmis palei namus. Galiausiai jų pakurstyta grupė atsigrėžė prieš mano sūnų, išmetė iš savo būrio ir išvijojė iš žaidimų aikštelės. Jis kaskart parkiūtindavo namo pabrukęs uodegą.

Užuot tiesiog leidęs sūnui vienam žiūrėti televizorių ar pažaisti vaizdo žaidimą, iš pradžių žaidžiau kartu ir mėginau sustiprinti jo pasitikėjimą savimi, kad vėl pabandytų grįžti į žaidimų aikštelę. Tačiau vieną šeštadienio rytą, atsigavęs po įtemptos savaitės, ant laiptų prie įėjimo susitikau sūnų vėl grįžtantį namo ir uždraudžiau eiti vidun. „Turi su tuo susidoroti, – pasakiau jam. – Stovėsiu čia su tavimi, kiek tik reikės, bet negaliu leisti tau pasiduoti.“ Jam mėginant prasibrauti pro mane, nuolankumas ir frustracija greitai virto siautulingu emocijų proveržiu. Jis sušuko, kad nenori grįžti į gatvę, ir su-smuko, šaukdamas, verkdamas ir bandydamas praslysti, bet aš jam neleidau. Vis kartojau: „Tu gali tai padaryti. Neturi pasiduoti.“ Į lauką išėjo kaimynai, kurie išgirdę garsus susirūpino, kad prieš vaiką smurtaujama.

Ar aš padėjau sūnui? Ar tiesiog perdaviau jam klišę, kad berniukas niekada neturi vengti kovos? Ar tai buvo siaubinga pamoka, kad jis privalo išspręsti problemas, kad ir koks jaustųsi išsigandęs ir sugniuždytas? Mano atsakas į tai, ką suvokiau kaip ypatingą grėsmę savo sūnaus ateičiai mūsų gatvėje, sykiu buvo ir atsakas į kai ką giliai mano viduje. Kiek taip elgtis skatino mano paties baimė, kad sūnus gali būti išvytas iš aikštelės ir netekti berniukų pamėgtų vaikystės malonumų, kad gali būti ištremtas į menkesnį gyvenimą?

Man pasisekė. Ieškant atsakymo į tokį klausimą, reikėjo perkratyti sąžinę, bet aš radau būdą, kaip į jį atsakyti. Baigęs koledžą, netrukus prisijungiau prie tarpusavio konsultacijų tinklo. Tai buvo atsitiktinis laimingas posūkis, pakeitęs mano gyvenimą ir galiausiai atvedęs prie mano pasirinktos karjeros. Išmokau klausytis kitų ir savo ruožtu pats būti jų išklaustas – įsigilinus, kantriai ir atvirai. Šiame paprastų žmonių tinkle dirbau siekdamas išsklaidyti įtampą ir panaikinti išankstines nuostatas, kliudančias mums sveikai funkcionuoti. Tai buvo

judėjimas, atkuriantis gebėjimą palaikyti santykius veikliai ir kūrybingai, o ne likti apribotiems pasenusių nuostatų. Kai ateidavo eilė kalbėti, mintys praskaidrėdavo, ilgai kausčiusi tampa atslūgdavo ir mano gebėjimas būti atviram pačiam su savimi nepaprastai padidėdavo. Dėl šios kitų klausymosi praktikos apskritai tapau dėmesingesnis. Ilgainiui tokios progos permąstyti savo reakcijas, jausmus ir mintis padėjo man įveikti tokius sunkumus kaip brolio mirtis ir objektyviai pažvelgti į vaikystėje bei paauglystėje įgytas šališkas nuostatas, ribojusias mano pasaulio matymą. Galėdavau net atpažinti, kada mano reakcijos į vaikus būdavo labiau susijusios su manuoju nei su jų gyvenimu.

Nuodugniau pasigilinęs į save supratau, kad šiuo atveju stengiausi pasiekti sudėtingą pusiausvyrą: apgailėdavau, jog sūnaus draugai elgėsi su juo bjauriai, ir kartu norėjau atskleisti tikėjimą jo stiprybe įveikti bet kokias gyvenime pasitaikančias kliūtis. Mėginau jam suteikti svarbią pamoką, kurią, deja, pats supratau kiek per vėlai: kad jis gali turėti savo paties požiūrį, kad ir kaip beviltiškai jaustųsi. Vėliau, kai ramesnę akimirką susėdome pasikalbėti, pamėginau sūnui tai perteikti be ankstesnio susirūpinimo, baimės ir frustracijos, nors, esu tikras, kad šiek tiek nerimo vis dėlto prasismelkė. Sūnus ir pats buvo labai susirūpinęs, o mano didelis nerimas greičiausiai būtų dar labiau sustiprinęs jo emocijas.

Berniukų tėvai dažnai jaučia spaudimą. Dažnai jų sūnų elgesys verčia nerimauti: jie abejingi mokykloje, egoistiški namie, silpni bendraamžių grupėje, negeranoriški su seserimis ar broliais, nepakankamai agresyvūs sporto aikštėje, nerimastingi, pikti ar baikštūs. Ir tėvai nebegali viso to išverti. Apimti susirūpinimo ir susierzino jė įsikiša. Mėgina duoti patarimą, tada dar labiau nusivilia ir sunerimsta, kai sūnūs jų neišgirsta.

Laimė, mes su sūnumi išgyvenome tą akimirką ant laiptų, nors ateityje laukė dar daugybė panašių. Jis tapo nuostabiu, kantriu berniukų mokytoju ir šiltu tėvu savo paties sūnums. Nežinau, ar jis suprato, ką tada norėjau pasakyti. Bet, kaip ir visi berniukai, jis turėjo begalę progų save išmėginti ir tikrai galėjo atrasti savyje drąsos. Mūsų santykiai patyrė daug išbandymų ir, manau, jis supranta, kad, nors ir darau tai ne-grabiai, vis dar noriu padėti jam išspręsti sunkius gyvenimo galvosūkius.

Mūsų berniukai

Paauglių berniukų tėvų grupėje uždaviau klausimą: „Ar galite papasakoti atvejį, kai kas nors – mokytojas, treneris ar auklėtojas – padarė jūsų sūnui teigiamą įtaką?“ Kiekviena motina ir tėvas pateikė po įkvėpiančią pavyzdį. Jiems pasakojant šias istorijas, atmosfera patalpoje sušilo. Visi kartu meldėmės, kad mūsų sūnų gyvenimas klostytųsi gerai, kad jie būtų saugūs, įleistų gilią šaknis ir siektų savo svajonių. Sulaukti pagalbos buvo didžiausia malonė!

Buvau priblokštas pamatęs, kokios stiprios tėvų emocijos jiems pasakojant apie žmones, ištiesusius jų sūnums pagalbos ranką. Vienas tėvas pasidalijo istorija, kaip sūnus pamelavo mokytojui, pričiupusiam jį darant kažką negera. Tėvas neteisi- no savo sūnaus elgesio; jis buvo susirūpinęs dėl sūnaus netiku- sio įpročio ir jo neigiamo poveikio berniukui. Nelaimei, kitais metais sūnus buvo paskirtas į klasę, kuriai tas mokytojas dė- tė matematiką. Bet užuot puoselėjęs susidarytą prastą išpūdį, mokytojas leido berniukui suprasti, kad šis tiesiog suklydęs, ir suteikė progą viską pradėti iš naujo. Mokytojas pasisiūlė pa- pildomai padėti ir pasakė esąs įsitikinęs, kad berniukas gali